

ROZMAIŁOŚĆ.

Miasto Augustów.

W dawném województwie podlaskiem, ziemi bielskiej, teraz gubernii augustowskiej, powiatowe tegoż nazwiska, nad rzeką Netą, pomiędzy trzema jeziorami Necko, Sojno i Biała w niewielkiej od siebie odległości położone, za Zygmunta Augusta powstało, że wsi Mostki, na miasto zamienione (1). Monarcha ten dla wzrostu nowo założonego miasta, przywilejem z dnia 16 maja 1561 r. nadał mieszkańcom:

(1) Z polecenia Augusta III z d. 30 marca 1759 r. naznaczeni kommissarze: Stanisław Borzyński kasztelan smoleński, Jędrzej Ukałski podkomorzy trocki, Józef Walów chorąży grodzieński, Paweł Karwowski chorąży bielski, Marcin Olizarowicz podsedek grodzieński, Leon Radoszewski koniuszy trocki, Antoni Ostrowski pułkownik wojsk koronnych i rzeeczypospolitej, Kazimierz Modzelewski pisarz ziemski i grodzki wizki, Ignacy Sadkowski komornik grodzieński, Andrzej Skwimunt miecznik gostyński, Wojciech Wnorowski komornik graniczny bielski, Wojciech Modzelewski komornik graniczny wizki, do rozpoznania i sądzenia sporów, granic, krzywd i wszelkich pretensyj, ze sprzeczki części pewnej posesyi czyli lasu na pastwiska nadanej miastu Augustowu, w ekonomii grodzieńskiej, w leśnictwie perstuńskim, zaszyłych między łowiectwem i ekonomią grodzieńską, bez appellacyi do jakichbądź sądów, dnia 8 października 1759 r. na grunt przybyli, w protokóle zapisali: że sławetni mieszczanie augustowscy, złożyli przywilej Zygmunta Augusta, że wieś Mostki zamieniona została na miasto Augustów.

(Akta grodzkie, oblat ziemi Wąsoszskiej Nr. 127 karta 589. W archiwum dawném polskiem w m. Łomży).

Bull. Kom. 1863

G. 21
Region

34438

a) prawo magdeburskie, którym uwolnieni zostali od sądów starosty, wojewody, i wszelkie sprawy rozstrzygał wójt albo leniwójt;

b) dochody z miar, wag, jatek rzeźniczych, piekarskich, solnych i postrzygalni;

c) dwa jarmarki w rok wolne od opłaty cła do lat 10, po upływie których, jeden tylko na św. Piotr, dla pożytku i dobra miasta wiecznymi czasami wolny od wszelkich opłat;

d) dwa targi w tygodniu: we czwartek i sobotę;

e) wolność łowienia ryb w jeziorze Miecku do rzeki Mięty (Nety).

Pierwotna rozległość wynosiła włók 127, do których jeszcze tenże monarcha, przywilejem z dnia 21 czerwca 1564 r. w Bielsku na sejmie wydanym dodał trzy obręby lasu, Żarnowo, Turowka i Biernatki zwane, 74 włók mające, oraz bieli i łąk, w tej stronie gdzie miasto leży, od młynów, aż do rzeki ku wsi Necie po rzekę Strumień; z drugiej zaś strony rzeki Nety, przy brzegu puszczy grodzieńskiej, tudzież od mostu miejskiego do rzeki Kolnicy (1), która wypływa z jeziora Kolna, a wpada w rzekę Netę. Dla państwa bydła, za rzeką Netą przeciw miastu, przeznaczył na wieczne czasy ćwierć mili boru. Wszystko to z obowiązkiem płacenia czynszu zwyczajnego i po groszy sześć dla plebana zamiast dziesięciny.

Ponieważ miasto swoim kosztem zbudowało most, przeto otrzymało prawo pobierania mostowego i używanie dochodów dla swoje potrzeby. W końcu tymże przywilejem nakazał: aby wszystkie wsie przyległe królewskie, piwa, wódki, miodu nie robiły, znikąd nie brały, tylko z miasta Augustowa.

Niejaki Żydko obywatel, w nagrodę zasług przy królu położonych, otrzymał ośmnaście morgów gruntu.

Gdy miastu łąki były zabrane, mieszczanie złożyli list króla Zygmunta Augusta w Knyszynie dnia 1 marca 1568 r. do kniazia Pilichowskiego i pana Dylewskiego kommissarzy wydany, aby za wzięte łąki od Augustowa do siola Nety, tyleż łąk w puszczy Perstuńskiej za rzeką Kolnicą miastu Augustowu wymierzili, podali i ograniczyli.

Trzecim przywilejem z r. 1569, łaskawy dla tego miasta monarcha, przeznaczył jeszcze 12 włók gruntu, w miejsce tych, które z pierwszego i drugiego nadania, przeszły do kościoła i szpitala.

(1) Też akta ks. 127, str. 590.

Anna królowa polska i W. ks. Lit., dnia 13 października 1590 r. zatwierdziła posiadanie jednej włóki gruntu w klinie, między obrębem miejskich i Biernatowskich włók, przez Fiedora Dzięgła posiadanej, z warunkiem, że na niej budować się nie będzie (1).

Z lustracyi 1576 r. okazuje się, że wszelkie dochody obracały się na miasto; kopczyzny z karczem piwnych nie płacili, tylko od słołu korcy 6 po gr. 3 cechowego i miary w młynach dawali; czopowe zaś stosownie do ustawy sejmowej.

Powyższe przywileje zatwierdzili:

Stefan Batory w roku 1578.

Zygmunt III w r. 1661; prócz tego rybacy miasta Augustowa wyjednali dla siebie w r. 1624 potwierdzenie ustawy cechu rybackiego.

Władysław IV w roku 1638.

Jan Kazimierz po zniszczeniu miasta ogniem przez nieprzyjaciół, przywilejem z dnia 15 sierpnia 1658 r., na budowę kościoła i miasta przeznaczył drzewo z puszczy do ekonomii grodzieńskiej należącój.

Michał Korybut w roku 1669.

Jan III Sobieski w roku 1677.

August II w roku 1702.

August III w roku 1744.

W końcu Stanisław August w r. 1767 we wszystkich punktach i warunkach potwierdził.

Stosownie więc do powyższych nadań, miasto wówczas graniczyło: na wschód z lasami królewskimi za rzeką Netą; na zachód z wsią szlachecką Grabowo i rzeczką Kamiennybród; na północ z uroczyskiem Kotwicą i jeziorem Neckiem; na południe z wsiami Nettą, Kamionką, Kolinicą, Jeziorkiem i jeziorem Sosnowo. Teraz granice te znacznie zmniejszone zostały, z powodu wypadków politycznych, w czasie których możniejsi, Tyzenhauz wielki podskar. W. ks. Lit. i Pac, jak utrzymują mieszkańcy, nie zaniedbali korzystać.

Dawniejsze trzy obręby: Żarnowo, Biernatki i Turowka, stanowią dziś przedmieścia i zostają pod administracją burmistrza z prawem miejskiem.

O wsi Uściance jest podanie, że zawierała gruntu włók 12, i miasto kupiło od chirurga królewskiego Jarosza Poznańczyka w r. 1584 za swe własne pieniądze. Wieś ta zamieniona zosta-

(1) Księga Grodzka Wąs. Nr. 2⁵, kart. 438.

ła na przedmieście z prawem miejskiem; przeszło lat kilkadziesiąt temu, jak miasto wieś tę utraciło. Stratę tę przypisują powietrzu i wojnie. W akcie w Wąsoszu w dniu 12 stycznia 1598 r. zdziałanym, jest tylko dowód, że mieszczanie wójtostwo augustowskie za swe własne pieniądze odkupili od Jarosza cyrulika J. Kr. Mości za złp. 500, za burmistrza Wawrzeńca Białka (1).

Chodkiewicz hetman wiel. ks. lit. gotując się przeciw nawale tureckiej, dla dwustu rajtarów nazaczył kwatery Augustów i Goniądz. Dosłowny wypis tego rozkazu, w księdze ziemi Wąsoszskiej jest następujący:

„Actum in Augustowo Fra. quinta p. festum S. Valentini Martiris prox. anno dni. 1621.

„Przy obecności urodzon. je M. pana Cristopha Dulskiego Woita Augustów i urzędu J. M. Wpisano Universalu Wielmoznego pana J. M. pana Jana Carola Chodkiewicza Hetmana W. X. L. słowo w słowo:

„Jan Carol Chodkiewicz Hrabia ze Skłowa y Mysij na Byczowie Wojewoda Vilenskj Wielki W. X. Litew. y na ten czas woiska J. K. M. Coronnego do expediciej Tureckiej Hetman Comisarz Generalny Ziemi Inflantskiej Derpskj Lubozanski Wielonskj Brizagolskj etc. etc. Starosta.

„Wiadomo czynie komuby tho wiedzecz nalezalo is wthych niedawno przeslych czasieh za nieszczesliwym a prawie niespodziewanem na oiczynie przypadkiem. Gdzie wojsko J. K. M. od Pogan zrazone y Ich M PP Hetmani Coronny tam ze obay zgineli J K M pan Meziny roskazać mi raczil a Rzecz pospolita oboiga stanow ządala abym wojsko J. K. M. wsistkho, ktore sie theraz przeciwno nawalnosci poganskej gotuie w moi regiment obiąwszy disponowal y rządzil im dothąd poki thego czas y potrzeba requirować będzie za przypowiedzeniem thedi od J K M na dwieszczie koni Raitarow sluzbi J M panu starosczie Ryskiemu zwładze urzędu swego Hetmanskiego, ukazalem chorągwi they Augustów y Goniądz ze wsistkimi do niego przyleglosciami prosąc aby na czas krotkhy iako dla thowarzystwa tak i dla koni ich zywnoszcz zwyczajna a bez obczązenia poddanich wydana byla. Pisan w Jaroslawiu d 18 Januarij anno dni. 1621.

Jan Carol CHodkiewicz Hetman W X Lit.”

Augustów równie jak inne miasta, podlegało różnym kolejom losu, ówczesnych napadów i wojen; o czém przekonywa akt

(1) Księga grodzka Wąsoszka Nr. 2 $\frac{5}{8}$ kar. 57.

kommissarzy królewskich w księdze grodzkiej wąsoszkiej znajdujący się. Roku 1667 we wtorek przed świętym Michałem Archaniołem, w grodzie Brańsk, zapisany manifest: „jako orda tatarska idąc do Prus i z Prus powracając, miasto Augustów i przedmieścia zrabowała, ludzi na pięćset w niewolę wzięła, do Krymu zawiodła, same miasteczko spaliła. List obieźny, przywilęj łączny, dekret o Czarny las z p. Jurkowskim, inne przywileja i dokumenta spaliły się.” Takowy akt Maciej Zaskowski burmistrz augustowski, w przytomności rady i obywateli, ręką trzymaną trzema krzyżami podpisał.

Prócz tego doznawało jeszcze miasto i innych pokrzywdzeń. Sławetny Wojciech Klimuntowski, mieszczanin miasta Augustowa J. K. Mci r. 1680 protestował przeciwko Ur. J. Panu Franciszkowi Sendukiemu Reymonsquatermistrzowi J. K. M. Reymentu i roty Arcabuzerskiej pułku Wielm J. Em pana Jana Gorzyskiego starosty Starogorzelskiego i pułkownika J. K. M. który gwałtownie miasto i przedmieście Biernatki najechał, i pieniądze złp. 170 niesłusznie hibernowych wybrał, pomimo że z opłacenia należności tój do Łwowa kwit posiadali. Nadto kazał bić burmistrza, ławników i wiele rzeczy zabierać, czego podany do zwrotu wykaz, dla wiadomości ówczesnych cen zamieszcza się (1).

Za owsa beczek 10	Złp.	40 gr. —
Siana wozów 4	”	8 ” —
Zyta pół kopy	”	2 ” 20
Gorzałki garncy 4	”	6 ” 12
Piwa beczek 4	”	18 ” —
Słoniny połec	”	2 ” —
Pieprzu funt	”	1 ” —
Oleju za	”	2 ” 20
Śledzi za	”	2 ” 26
Ryb za	”	7 ” —
Masła garniec	”	2 ” —
Soli garncy 3	”	1 ” —
Świec za	”	2 ” —
Za gęsi, kury, prosięta i inne rzeczy	”	8 ” —

Ogółem Złp. 103 gr. 18.

Do roku 1630 przeszło, nie ma żadnego śladu, aby żydzi w mieście mieszkali. Wkrótce jednak osiadło dwóch, na owe cza-

(1) Akta grodzkie Wąsoszkie Nr. $\frac{49}{28}$ kart. 229.

sy zuchwałych, zapewne dla swój zamożności, przez burmistrza i dzierżawcę protegowanych, do tego stopnia, że poważyli się nie dbać na dekreta wójtowskie. Z tego powodu wytoczyła się skarga do króla Jana III, który na zazalenia wójta Ur. Marcina Puchalskiego, w d. 27 czerwca 1683, polecił burmistrzowi, rajcom, ławnikom i całemu magistratowi radzieckiemu i sądowi ławniczemu, aby żydów bezwłocznie według sprawiedliwości świętej surowo sądzili, za zelżenia urodzonego wójta prawnie ukarali, którzy mając protekcyą dzierżawcy augustowskiego, wyłamując się z jego jurysdykcyi, dekreta lekce ważą i onego lżą (1).

Gwagnin Augustów tak opisuje: miasto drewniane nowe, szerokim rozciąganiem idzie, od króla Zygmunta Augusta, od którego i nazwisko swe ma, założone, od Bielska mil 20.

W pierwiastkowem swém założeniu, czyli przemienieniu ze wsi na miasto, z odmianą nazwiska, położone wśród jezior, lasów i puszczy; z akt dawnych miejskich okazuje się: że mieszkańcy głównie zajmowali się rolnictwem i spławem drzewa do Gdańska; nadto przewozili towary z Gdańska i Torunia kupcom do Mińska: z czego liczne były skargi na kupców gdańskich i aresztowania ich funduszów.

Miasto miało starostę niegrodowego.

W roku 1775 było w mieście domów 218, do skarbu starosta wnosił kwarty złp. 3003 gr. 5 szel. 2.

W roku 1820 ludność samego miasta wynosiła chrześcian 1504, żydów 1167, innych wyznań 254, razem 2925.

Przedmieścia: 1) Żarnowo chrześcian 867, żydów 18, razem 885. 2) Turowka chrześcian 189, żydów 3, razem 192. 3) Biernatki, chrześcian 285, żydów 24, razem 309. Ogólna ludność wynosiła 4311. Domów murowanych w mieście było 5, drewnianych 385; w przedmieściach drewnianych 244. W ogóle domów było 634.

We wzglądzie handlowym miasto posiada wiele dogodności, z powodu, że przeryna je trakt bity zwany inaczej szosa, ciągnący się z Warszawy do Petersburga, kanały augustowskie z przystanią i trakt boczny pocztowy przez miasteczko Lipsk do Grodna, i że leży pomiędzy granicami Prus i Rossyi. Miasto odległe od Suwałk wiorst 28, od Warszawy 238. Handel dotąd zostawał w rękę żydowski, którzy wszystkie korzyści do siebie zagarnęli. Domy zleceń, spodziewać się należy, podźwigną nietylko obywateli ziemskich, ale i miasta położone w miejscu dogodnym, przez ustano-

(1) Akta Grodzkie ziemi Wąs. Nr. $\frac{42}{26}$ kar. 493.

wienie kantorów i założenie składów. Augustów więc może wiele liczyć na swój wzrost.

Rozległość wedle mapy z r. 1822 przez geometrę Jabłońskiego sporządzonej, wynosić powinna włók 537, morgów 28, przętów 266. Obecnie po różnych przejściach i odrywaniach zawiera tylko włók 446, morgów 8 i przętów 205. Z czego przypada: na grunta pszenne włók 4, morgów 17; na żytnie włók 160; ogrody włók 12, morgów 23, przętów 75; na łąki włók 71, morgów 24, przętów 150; na pastewniki wspólne włók 3, morgów 19 i przętów 41; [na lasy nieurządzone włók 139; na nieużytki włók 5; pod wodami w przybliżeniu włók 15.

Ludność w roku bieżącym pod względem wyznań wynosi:

1. Katolików mężczyzn	2,055,	kobiet	2,363,	razem	4,418.
2. Ewangelików „	48,	„	65,	„	113.
3. Żydów „	1,870,	„	1,894,	„	3,764.

Ogólnie mężczyzn 3,973, kobiet 4,322, razem 8,295.

Domów murowanych parterowych 15

„ „ jednopiętrowych 9

„ drewnianych 405

Razem 429.

Kościół katolicki murowany z dwiema wieżami i drewniany stary; kaplic drewnianych dwie.

Kościół filialny ewangelicki augsburski i kaplica greko-nicka drewniane.

Cukiernia 1, hoteli murowanych 3, zajazdów drewnianych 5, karczem 12.

Z władz rządowych są: biuro naczelnika powiatu, magistrat, biuro naczelnika XIII okręgu komunikacyj lądowych i wodnych, biuro naczelnika V objazdu komunikacyj wodnych, urząd skarbowy, urzędnicy stanu cywilnego, magazyn solny, naczelnik żandarmów, naczelnik inwalidów, poczta, szkoła elementarna i apteka.

Zapewne utrzymują, że wkrótce po ustanowieniu i ogłoszeniu rządów Królestwa, z miasta Łomży do Augustowa miała być przeniesiona dawniejsza kommissya województwa augustowskiego, dzisiejszy rząd gubernialny i na pobudowanie domu rządowego miało być oznaczone miejsce; lecz okoliczności i wpływy projekt zmieniły i Suwałki wybrały za miasto wojewódzkie dziś gubernialne.

Miasto ma grunta obszerne, urodzajne i w łąki obfite i dlatego mieszkańcy prawie wyłącznie trudnią się rolnictwem. W roku

1860 wysiali oziminy czwartwi 650, jarzyny czwartwi 502, kartoffi czwartwi 6,167.

Koni było sztuk 839, bydła rogatego 1,225, owiec 1,308, trzody chlewnój 1,406.

Uli pszczolnych 12, bani 85.

Kanałami głównie spławiane bywa zboże z Rossyi. W czasie największego w ostatnich latach ruchu spławnego, przybyło do Augustowa w ciągu jednego roku z rozmaitym ładunkiem berlinek 10, statków różnych 46, razem 56, wartości ogólnej rsr. 150,000.

Miasto posiada ulic 20, z tych odznaczają się dwie: Długa i Krakowska.

Jarmarków w roku sześć, targi w tygodniu dwa: we wtorek i piątek.

Wysokość w Dyrekcyi Ubezpieczeń ogólnie podana na rubli srebrnych 249,840.

Do miasta należy jeszcze osada Biało brzegi.

Łomża, d. 18 października 1860 r.

Jan Jarnutowski.

